

SIMAS KARALIŪNAS

LIET. *eikvóti*: REIKŠMĖ, DARYBA, ETIMOLOGIJA

Akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ duomenimis, *eikvóti* (-ója) reikšmės yra: 1. „(tr., intr.) nesaikingai, neprotingai vartoti, niekais leisti, švaistyti, mėtyti“, 2. „(tr.) naudoti, vartoti“ ir 3. „(tr.) niekinti (apie merginas)“¹. Tačiau šio veiksmažodžio vartojimas senuosiuose raštuose nėra visai aiškus. J. Otrębskis ir E. Fraenkelius yra nurodę, kad M. Daukšos Postilėje *eikvóti* vartojamas reikšme „valdyti, administruoti, reikalus, ūkį tvarkyti (szafować, verwalten, als Schaffner fungieren, wirtschaften)“ ir jo vedinys *eikvótojas* – „valdytojas, prižiūrėtojas, ūkvedys (szafarz, Schaffner, Verwalter)“². Tokį *eikvóti* ir *eikvótojas* reikšmės supratimą bus paveikęs tas faktas, kad J. Vujeko Postilėje, iš kur M. Daukšos Postilė versta, vietoj jų yra *szafować* ir *szafarz*³ ir K. Sirvydo žodyne *eikvoju*, *eikvojimas* ir *eikvotojas* išversti atitinkamai *szafuję czym, dispenso, szafowanie, dispensatio, erogatio* ir *szafarz, dispensator*⁴.

Lenk. *szafarz* iš tikrųjų yra reiškęs sandėlio, ūkio prižiūrėtoją, raktininką, valdytoją, ekonomą, lot. *dispensator* žymėjęs valdytoją, ūkvedį, ekonomą. Šio lotynų kalbos žodžio tai vienintelė reikšmė, o kai dėl lenkų kalbos leksemos, tai ne visai taip – pagrindinė *szafarz* reikšmė yra „kas netaupiai šeimininkauja, valdo, prižiūri, dalija, valdytojas, dalytojas“. Tuo jis sutinka su veiksmažodžiu *szafować*, iš kurio jis padarytas, pasiskolintu iš vok. *schaffen* „pristatyti, parūpinti“ ir reiškiančiu „netaupiai vartoti, švaistant šeimininkauti; švaistyti, leisti“, senojoje lenkų kalboje tyrėjusiu, be to, reikšmę „dalyti (rozdawać, wydawać, udzielać)“⁵. Lotynų kalbos žodžiai dviprasmiški. Mat *dispenso*, *-āre* reiškia ir „išdaly-

¹ Lietuvių kalbos žodynas, II¹, Kaunas, 1947, 763; II², Vilnius, 1969, 1060–1061.

² J. O t r ę b s k i, [Rec.] Lietuvių kalbos žodynas, II, C-F/Red. J. Balčikonis. – Slavia Occidentalis, 19, 1948, 486; E. F r a e n k e l, Zur umbrischen Sprachgeschichte. – Filologu biedrības raksti, XX, 1940, 236–237; to paties, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg-Göttingen, 1962, 118.

³ Cz. K u d z i n o w s k i, Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“, I, Poznań, 1977, 192.

⁴ Pirmasis lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1979, 529 (originalo p.431).

⁵ Słownik języka polskiego, VIII, Warszawa, 1966, 999–1002.

ti, paskirstyti”, ir „tvarkyti, valdyti”, jo vedinio *dispensatio* reikšmė yra tiek „išdalijimas, paskirstymas po lygiai”, tiek ir „valdymas, tvarkymas; įždininko, ekonomo, reikalų tvarkytojo pareigos”. Katrą iš šių *dispensare* ir *dispensatio* reikšmių reikia lietuvių kalbos žodžiams *eikvoti* ir *eikvojimas* imti, matyti iš lot. *erogatio* „išdavimas, išleidimas (pvz., pinigų)” (: *erogo*, *-āre* „išduoti, išleisti”)⁶. Liet. *eikvoti*, *eikvojimas* reikšmę senuosiuose raštuose „netaupiai vartoti, leisti (netaupus vartojimas, leidimas)” gražiai remia lenk. *szafować* su savo vediniu *szafowanie*.

Vien iš lot. *dispensator* vargu ar galima žodžiui *eikvotojas* atstatyti reikšmę „valdytojas, ūkvedys, ekonomas”, juoba kad, kaip sakyta, *szafarz* reiškia taip pat „netaupus valdytojas, dalytojas”. Mūsų *eikvotojas* kaip *dispensator* ir *szafarz* atitikmenį K.Sirvydas bus pavartojęs ne dėl jų prasmės tapatumo, bet veikiau reikalo spiriamas šiuos kitų kalbų žodžius išversti, kaip jis kad pasielgė su *szafarski* ir *oekonomicus*, kilmininko formą *eikvotojo* prie jų prirašydamas⁷, kadangi tikslaus atitikmens lietuvių kalboje nebuvo.

M.Daukšos Postilės kontekstai, kur *eikvoti* ir *eikvotojas* pavartoti, taip pat vargu ar reikalauja šių žodžių reikšmių „valdyti, administruoti, reikalus, ūkį tvarkyti”, „valdytojas prižiūrėtojas, ūkvedys”; tuos kontekstus suprasti visai pakanka tų reikšmių, kurias tie du žodžiai dabartinėje kalboje turi, plg.:

...Ir lėtieji žmonės, ir vaikai, ir moteres gales eikvot S.Sakramentų DP 141; Idant sau prietelių pridarytų išg turtų, kuriais eikvoja DP 305; Ar ne eikvojo jais [turtais] Apaštalai pagal privalymą kiekvieno DP 499; Ne vienas žmogus ant šito pasaulio neest viešpatimi turto savo, bet tarnu o dalyvu eikvotoju lobių Viešpaties DP 305; Kiekvienas išg jūsų kaip ėmė malonę arba dovaną, taip ją tevartoji ant naudos kitų kaip geri eikvotojai tūlos malonės Dievo DP 388.

⁶ F. B o b r o w s k i, Słownik łaciński-polski, 3 wyd., I, Wilno, 1905, 1170–1171, 1302; K. J o k a n t a s, Lotyniškai lietuviškas žodynas, Kaunas, 1936, 308, 346. H. B l a s e und W. R e e b, Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch, 8. Aufl., Leipzig und Berlin, 1909, 246, 279.

⁷ Pirmasis lietuvių kalbos žodynas, 529 (originalo p. 431).

Tad reikšmės „vartoti, naudoti, dalyti“, „vartotojas, naudotojas, dalytojas“ čia gana ryškios. Jomis ir reikėtų remtis *eikvóti* kilmę aiškinant.

Liet. *eikvóti* kilmės aiškinimo mėginimų jau esama, bet jų toli gražu negalima patenkinamais laikyti ne vien dėl to, kad jie grindžiami minėta spėjama šio žodžio reikšme, bet ir dėl lyginamųjų duomenų netikrumo. Antai E. Fraenkeli *eikvóti* lygina su umbrų *eikva*, *ekvi*, *eikvasese* ir *eikvasatis*, bet jų reikšmės „consilium, collegium“, „in collegiis, ad collegium pertinentibus“ yra tik spėjamos⁸. Iš reikšmės „valdyti, tvarkyti (valdymas, tvarkymas)“, kurią lietuvių kalbos žodis turintis, E. Fraenkeli nuomone, galinti išriedėti reikšmė „(valdanti, sprendžianti) taryba“⁹. Kaip matyti, abiejų lyginamųjų kalbų žodžių reikšmės tik spėjamos, be to, umbrų kalbos žodžių etimologiniai ryšiai neaiškūs¹⁰.

Naujajame lyginamajame indoeuropiečių žodyne atstatyta ide. šaknis **eik-* „(iš)eiti; dingti, pranykti; žūti“ (skliausteliuose atsargiai paklausiant: gal tai išplėsta šaknis **ei-* „eiti“?) ir jai priskirti mūsų žodžiai *eikvóti* ir *eiklùs*¹¹. Ar ide. prokalbė tokią šaknį turėjo ir ar tie kitų ide. kalbų žodžiai, kurie jai priskirti, yra *eikvóti* giminaičiai (žr. žemiau), dar didelė problema. Viena, labai netikra, kad tie kitų ide. kalbų žodžiai tokią šaknį turėtų (žr. žemiau). Antra, nors ir M. Daukšos Postilėje vartojamas bei pirmajame lietuvių kalbos žodyne užfiksuotas, *eikvóti* negalėtų senas žodis būti jau vien todėl, kad tarmėse tolygia reikšme vartojami vietomis veiksmažodžiai *eiklóti* (-ója) Kair ir *eikslúoti* (-úoja, -ávo) Trg (LKŽ II² 1059–1060). Pastarųjų denominatyvinis pobūdis gana žymus. Denominatyvas, vadinasi, turėtų ir *eikvóti* būti. Įdomu, kad bendrašaknių leksemų nesunku jam rasti ir pačioje lietuvių kalboje.

⁸ E. F r a e n k e l, Zur umbrischen Sprachgeschichte, 235–237; t o p a t i e s, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 118–119.

⁹ E. F r a e n k e l, Zur umbrischen Sprachgeschichte, 237.

¹⁰ A. W a l d e, J. B. H o f m a n n, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1938, 412.

¹¹ E. S. M a n n, An Indo-European Comparative Dictionary, Hamburg, 1984–1987, 234.

A. Juška yra užrašęs prieveiksmį *aiktais* „niekais, vėjais, aitais“ ir frazę *aiktais išėiti* „išnykti, dingti“ K. Būga RR III 328, LKŽ I² 37. Iš to, kaip ši frazė traktuojama, būtent *ai(k)tais išėiti*, atrodo, kad E. Fraenkelis¹² ją laiko tarmėse vartojama fraze *áitais išėiti* „niekais išvirsti“, kitaip sakant, prieveiksmį *aiktais* fonetiškai (su parazitiniu *-k-*) atsiradusiu iš prieveiksmio *áitais*. Aiškinantis *aiktais*, nedera išleisti iš akių tos aplinkybės, kad kaip šalia *áitais nueiti, išėiti* „niekais išvirsti“, *áitom eiti* „niekais virsti“ yra *pra-áitauti* „vėjais, niekais, aitais praleisti, prašvilpti“, taip *aiktais išėiti* „išnykti, dingti“ (plg. *Visa josios nauda aiktais išėjo* K. Būga RR III 328, LKŽ I² 37) niekas netrukdo gretinti su *eikvóti* (ir *éikvoti*) (*-ója*) „nesaikingai, neprotingai vartoti, niekais leisti, švaistyti, mėtyti“, kuris aukštaičių tarmėse daug kur tariamas *aikvóti* (ir *áikvoti*) K. Būga RR III 328, LKŽ I¹ 31, taip pat su *eiklóti* (*-ója*) „t.p.“. Tokiu atveju prieveiksmyje *aiktais* geriau būtų ieškoti šaknies *aik-* ir priesagos *-ta-*.

Priskyrimas *aiktais* ir *eikvóti* (*-ója*) tai pačiai šakniai būtų todėl svarbus, kad jų formalus tarpusavio santykis yra toks pat kaip ir leksemų *naktis* bei *nakvóti* (*-ója*). Tačiau patenkinamai paaiškinti šį santykį nėra lengva. Pastaruoju metu to dalyko ėmėsi W. Smoczyński¹³. Kaip iš *vākaras* pasidarytas veiksmažodis *vakariúoti* turįs priesagą *-uoti*, lygiai taip *naktis* vedinys galėjęs būti **naktuoti*. Jojo gi pakitimas į paliudytąjį *nakvóti*, W. Smoczyński nuomone, aiškintinas dviem fonetinėm prielaidom: 1) balsio *u* konsonantizacija: **naktuoti* > **naktuoti* > *naktvóti*; 2) supaprastinimu priebalsių junginio *-ktv-* kaip neatitinkančio lietuvių kalbos fonotaktinio modelio: *naktvóti* > *nakvóti* (Prūsų lietuvių šaltiniuose paliudytas *naktvóti* turįs *-t-* greičiausiai atstatytą vėliau pagal pamatinį žodį *naktis*). Sunku tikrai žinoti, ar veiksmažodis *nakvóti* atsirado

¹² E. Fraenkel, Baltische Etymologien. – ZfslPh, XXI, 1951, 142; to paties, LEW 4.

¹³ W. Smoczyński, Etimologijos pastabos. – Baltistica, XXVI, 1990, 164.

čia aprašytu būdu. Pirmiausiai reikia pasakyti, kad *vākaras* : *vakarúoti* analogija nėra vykusi. Mat *vākaras* vediniai yra ne tik *vakarúoti*, bet ir *vākarauti* bei *vākaroti*¹⁴. Iš *naktis* vedinių randame paliudytą *naktáuti* (-áuja) „nakvoti“ ir hibridą *naktavóti* (-ója) „t.p.“ (pirmąjį netgi K.Sirvydo žodyne). Bet nerandame *naktuoti. Antra, pakitimas *naktuoti *naktvóti* fonetiškai sunkiai įmanomas¹⁵. Nepaisant to, visai pagrįstas atrodo W.Smoczyńskio teiginys dėl priebalsių junginio *-ktv-* neatitikimo daugelio lietuvių kalbos tarmių fonotaktinėms ypatybėms bei dėl jo supaprastinimo. Matyt, todėl didesnėje lietuvių kalbos ploto dalyje dabar turime *naktvóti* (-ója), *nākvinti* (-ina), *nākvinas*, *nakvynė*, taip pat *nakvišà*, *nakvešà* bei *nakvašà* tose tarmėse, kur šie žodžiai vartojami. Antra vertus, kai kur tarmėse, pirmiausia, atrodo, Prūsų lietuvių, užsiliko šių žodžių variantų ir su *-ktv-*: *naktvóti* (-ója), *nākvinti* (-ina), *nākvinas*, *nakvynė*, taip pat *naktvišà*. Nėra abejonės, kad šios formos yra išlaikusios senesnį pavidalą. Bet kaip tada paaiškinti jų atsiradimą?

J.Otrębskis linko pripažinti greta ide. **nokt(i)-* (liet. *naktis*, s. sl. *nošť*, got. *nahts*, lot. *nox*, *noctis*, s. ind. *nák* fem., nom. du. *náktā*) buvus taip pat **noku-/neku-*, išlaikytą, kaip jis manė, liet. *naktvóti*, *nākvinas*, *nakvynė* ir het. *nekuz mehur* „vakaro metas“¹⁶. Tačiau hetitologai jau seniai yra interpretavę digrafą *ku* hetitų kalbos formoje *nekuz/nekuts/* „vakaro, nakties“ (gen. sing.) kaip žymėjusį ide. labioveliarinę fonemą *k*¹⁷. Remiantis het. *ne-ku(-uz)-zi* „vakarėja, temsta“ (3 p. sing. praes.) rašybos ypatybėmis, – pvz., grafema *e* niekada nerašoma su *scriptio plena* ir grafema *k* niekada nedvigubinama, – ši veiksmazodžio forma

¹⁴ Lietuvių kalbos gramatika, II, Vilnius, 1971, 254.

¹⁵ Žemaičių *svadinti* (-ina) įprasta kildinti iš *suodinti „sodinti“ (literatūrą žr. LKK XIV 60), bet jį galima paaiškinti ir kitaip, žr. B ū g a RR II 366, 551–552; S. K a r a l i ū n a s, LKK XIV 61–62.

¹⁶ J. O t r ę b s k i, Lateinische Wortdeutungen. – KZ 84, 1976, 93.

¹⁷ H. K r o n a s s e r, Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen, Heidelberg, 1956, 40.

dabar fonemizuojama [neg^uzzi], jos kildinimas iš protoide. *nég^u-ti „temsta, naktis ateina” laikomas tikru ir drauge manoma, kad g^u tik vėlyvojoje hetitų kalboje virto gu¹⁸. Iš šio ide. veiksmažodžio išsivestas vardažodis atrodeš *nóg^u-t-s, gen. sing. *nég^u-t-s ir turėjęs rezultatinę reikšmę („naktis”)¹⁹.

Atstatyti ide. prokalbei kurią nors lytį remiantis vien lietuvių kalbos duomenimis, savaime aišku, negalima. Be to, liet. *nakvóti, nākvinti, nākvinas, nakvynė* kildinimui iš tariamos prolytės *noku- prieštarauja priebalsių junginį -ktv- turintys *naktvóti, nāktvinti, nāktvinas* ir *naktvynė* – jų iš *noku- niekaip neišvesi.

Teisingą problemos sprendimą, kaip atrodo, yra numatęs P.Skardžius: pvz., *nākvinas* per *nāktvinas* jis kildino iš kamieno *naktu- ir priesagos -ina-: buvus kamieną *noktu- rodo lot. *noctū* „naktį” ir *noctua* „naktinė pelėda”²⁰. Iš kamieno balt. *naktu-, be abejo, vestini taip pat *naktvóti* (-ója) < *naktu-ā-, *nāktvinti* ir *naktvynė*. Dėl minėto priebalsių -ktv- supaprastinimo didesnėje tarmių dalyje jie virto *nakvóti* (-ója), *nākvinti* (-ina), *nākvinas, nakvynė*. Kai kur, pvz., žemaičių tarmėse, iškrito netgi priebalsis v, ir dabar turime *nakóti* (-ója) „nakvoti”.

Kaip šalia *nokt(i)- būta u-kamienės formos *noktu-, lygiai taip pat greta *aiktas „išdykėlis, padauža, nenuorama”, – o jį buvus rodo *aiktais* „niekais, vėjais, aitais”, – senovėje galėjo būti ir u-kamienė forma *aiktu-/eiktu-. Iš jos per tarminę lytį *eiktvoti ir galėjo atsirasti *eikvóti* (-ója)²¹.

Apie prieveiksmio *aiktais* morfologinį pobūdį, idiomatinio posakio *aiktais išėiti* „išnykti, dingti” bei atstatytųjų vardažodžių *aiktas, *aiktu-

¹⁸ N. O e t t i n g e r, Die Stammbildung des hethitischen Verbuns, Nürnberg, 1979, 209.

¹⁹ M. M a y r h o f e r, Indogermanische Grammatik, 1/2. Lautlehre, Heidelberg, 1986, 108–109.

²⁰ P. S k a r d ž i u s, Lietuvių kalbos žodžių daryba, 242.

²¹ Raštų žodis *eikvus* „kuris linkęs eikvoti, išlaidus” bus atsiradęs atgaliniu būdu iš *eikvóti*; iš jo arba iš *eikvóti* – *eikvokas* „eikvotojas”.

*eiktu- semantikos ypatybes šį tą galima iš tokių paralelių spręsti: *padáužom nueiti* „vėjais, niekais virsti“ : *padáužà* „kas daužosi, trunkosi, pabalda, nenuorama“ [: *daužyti (daužo)* „.... (refl.) bastytis, klajoti, trunkytis; (refl.) siausti, išdykauti; (refl.) blaškyti...“]; *padaūkais eiti (iš-, nueiti)* „niekais virsti“, *padaūkais nueiti (išeiti)* „dingti, pasišalinti“ : *pa-daūkas* „išdykėlis, nenaudėlis“; *padaūkais eiti (nueiti)* „niekais virsti“, *padaūkiui eiti* „išdykyn eiti, niekais virsti“ : *pa-daūkis* „išdykėlis, nenaudėlis“ [: *pa-dáuka* „padauža, valkata“, *daukinėti (-ėja)* „dvakinėti, dvoklinėti, dūkinėti“]; *į dūkùs išeiti* „į niekus pavirsti“ : *dūkas* „dūkimas, šėlimas, kvailiojimas“, „kas dūksta, šėlsta, išdūkėlis“; *áitais (áitų keliais) nueiti (eiti, išeiti)* „niekais išvirsti“ : *áitas* „vaikštikas, padauža, nenuorama“; *áitom eiti* „niekais virsti“ : *áita* „padauža, nenuorama“. Iš pavyzdžių matyti, kad vieni į idiomatinius junginius įeinantysrieveiksmiai (*padaūkais, áitais*) yra *o* kamieno, kiti (*padaūkais, padaūkiui*) – *io* kamieno, dar kiti (*padáužom, áitom*) – *ā* kamieno vardažodžių daugiskaitos (vienaskaitos) įnagininko lytys. Vadinasi, tokia lytimi turėtų būti ir *aiktais* seniau buvusio (*o* gal kur tarmėse ir esančio) vardažodžio **aiktas* (šalia **aiktu-/*eiktu-*), kurio reikšmę, iš minėtų paralelių sprendžiant, galima apibrėžti kaip „išdykėlis, padauža, nenuorama; kas netvarkingai juda, trunkosi, kas neramus, padykęs“. Panašias reikšmes galėjo turėti ir spėjamieji **eiklas, *eikslas* (→ *eiklóti, eikslúoti*).

Eikvóti šalia *aiktais* galėtų būti vienas iš tų nedaugelio atvejų, kur iš vardažodžių pasidaryti priesagos *-oti* veiksmožodžiai semantiškai labiau siejasi su vardažodiniaisrieveiksmiais²², kaip, pvz., *aklióti (-iója)* „ko nors akilai (nežinant kur ir kaip) ieškoti, daryti kaip aklam“ (pasidarytas iš *aklỹs, āklis* „kas nemato, neregys“). Jų semantinio ryšio grindimui svarbus ir tas faktas, kad šalia nagrinėjamo tiporieveiksmių esti taip pat bendrašaknių eikvojimo, švaistymo reikšmės veiksmožodžių, plg.,

²² E. J a k a i t i e n ė, Veiksmožodžių daryba, Vilnius, 1973, 35.

pvz., *áitais nueiti* „niekais išvirsti“, *áitom eiti* „niekais virsti“, *áitas, áita* „vaikštikas, padauža, nenuorama“ : *pra-áitauti* „vėjais, niekais, aitais praleisti, prašvilpti“, *nu-áitauti* „nudėti kur, užmesti nukišti“; *áida* „išdykėlė“, *áidas* „triukšmas“ (: *áidus eiti* „šėlti, siusti, dykti“ LKŽ I² 33), *áidėti (áidi, -a)* „triukšmauti, rékauti“ : *iš-áidėti (-ėja)* „išnaikinti, išeikvoti“, *áidoti (-oja)* „naikinti, eikvoti, niekais leisti“, *nu-áidoti* „nukišti, prapuldyti“, *áidinti (-ina)* „mėtyti, blaškyti; kurstyti, kelti“; *blaškùs* „neramus, judrus, kuris trankosi, padykęs“ : *blaškýti (blāško)* „mėtyti, svaidyti, laidyti; svaidyti, mėtyti į šalis, trankyti; netvarkingai judėti, lakstyti...; iš neramumo judinti, kėtoti...; tuščiai, leisti, netaupyti, švaistyti...“. Ši semantinė koreliacija pastebima netgi kitose kalbose, plg. ang. *wanton* „gašlus, geidulingas, ištvirkęs, pasileidęs; išdykęs, nesuvaldomas; perdėtai išlaidus, netaupus...“, ištvirkėlis, -lė“ : *to wanton* „(intr.) šėlti, dūkti; į kraštutinumus mestis...; (tr.) eikvoti, švaistyti“. Tai rodo, kad tarp šių reikšmių esama pastovaus, matyt, genetinio ryšio.

Išryškintas semantinis kontekstas *eikvóti* ir *aiktais* šakniai leidžia skirti veiksmažodį *iš-aikštyti (-aikšto)* „padaryti netvarkingą; išsklaidyti, išmėtyti“ Ps (2x), kaip turintį mėtymo, svaidymo, blaškymo reikšmę. Tai greičiausiai iteratyvinės priesagos *-st-* (po priebalsio *k* virtusios *-št-*) vedinys iš pirminio veiksmažodžio **aikti/*eikti* (praes. *-a, -ia*) „judėti, krutėti, neramiam būti; mesti, blokšti ar pan.“. Šio veiksmažodžio vediniais rekėtų laikyti ir atstatytuosius **aiktas (*aiktu-/eiktu-)*, **aiklas/*eiklas* ir **aikslas/*eikslas* (→ *eikvóti, eiklóti, eikslúoti*).

Identifikuoti šaknį **aik-/*eik-* su spėjama reikšme „judėti, krutėti, neramiam būti; mesti, blokšti ir pan.“ nėra lengva. Jos atstovai latvių kalboje galėtų būti, viena, *aikáties (aikáties) (-ājuós)* „spardytis, trypti, trepsėti (apie kerpamas avis; rečiau apie vaikus); šūkauti, rékauti“ ir, antra, *aicināt* (praes. *-u, -āju*) „kviesti, prašyti, šaukti“. Šiuos veiksmažodžius E.Blessé yra priskyres šakniai **ei-* „eiti“ (: liet. *eīti*), išplėstai, kaip jis sako, ne visai įprastu elementu *-k-* (jį turintis, E.Blessés nuomone, taip pat liet. dial. *aiklùs* šalia įprastinio *eiklùs* „kuris gali greitai eiti,

bėgti, greitas”²³. Be jų, šakniai *ei-k- E.Blessė skiria lat. *iecava* „vieta už krosnies, užkrosnis; vieta tarp suolo ir prieždos” (< *iekiavā < *eikiavā), kurio pamatinė reikšmė suprastina kaip „vieta, kur galima įeiti”, taip pat latvių upėvardžius *Iēcava, Iēcave, Iēcuve* (bei aukštupio pavadinimus *Ieķeve, Ieķava, Ieķave*), spėdamas jų pamatinę reikšmę buvus „greitai judanti, tekanti upė”²⁴.

Liet. *aikštūs* „baikštus, neramus, greitas, smagus (ppr. apie arklių)” kilmės atžvilgiu E.Fraenkeliis yra susiejęs su žodžiais *áikštis* „užgaida, užsispyrimas, įnoris; noras, geidulys, aistra; siutas, pašėlimas”, *áikštytis* (-*ijasi*) „ožiūotis, pykti su užsispyrimu, kaprizintis; dūkti, siausti, išdykauoti” ir jų giminaičiais, bet kartu, labai abejodamas (padėdamas klaustuką) yra užsiminęs ir apie galimą šio žodžio ryšį su veiksmažodžio *eīti* šaknimis²⁵. Ši užuomina turi tą pagrindą, kad K.Būgos žodyne *aikštus žmogus* taip paaiškintas: „tai žmogus, kuris gali toli pėsčias vaikščioti”²⁶. Atrodytų, kad veiksmažodis *eīti* yra turėjęs išplėstinę šaknį *ei-k-. Atrodytų... deja, tik iš pirmo žvilgsnio, o geriau išžiūrėjus, vargu ar begalima abejoti, kad *aikštūs* „baikštus, neramus, greitas, smagus (ppr. apie arklių)” Švn, Srj, Lš, Lp, Rdm (LKŽ I² 37), *eikštūs* „eiklus” Drsk (Druskininkų tarmės žodynas, p. 84) iš tikrųjų priklauso *áikštis* žodžių būriui. Mat pvz. iš konteksto, kur būdvardis *gašlūs* pavartotas, būtent *gašlūs arklys* (kuris eina iš visų jėgų) LKŽ III 154, matyti, kad greito ėjimo, bėgimo, eiklumo prasmė gali būti antriniu būdu išsirutuliojusi iš sememos „smarkus, karštas, aistrus”.

Žodžių liet. *áikštis, áikštytis*, lat. *áikstītiēs* (praes. -*uōs*) „rėkauti, šūkauti, triukšmauti” būriui galėtų priklausyti ne vien ką tik paminėti *aikštūs, eikštūs*, bet ir lat. *áicināt* (praes. -*u, -āju*) „kviesti, prašyti, šauk-

²³ Gaila, kad šis E.Blessės straipsnis liko nežinomas A.Vanagai, ežero vardą *Aikiótas* siejusiam su *eī-ti* šaknimi ir pavartojusiam tą patį *eik-lūs* argumentą, žr. A.Vanagas, Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas, Vilnius, 1981, 36.

²⁴ E. B l e s s e, Lettische Etymologien. – In honorem Endzelini, Chicago, 1960, 35-37.

²⁵ E. F r a e n k e l, LEW 2-3.

²⁶ K. B ū g a, Lietuvių kalbos žodynas, Kaunas, 1924. 22 (= Būga RR III 328).

ti” bei *aikātiés* (*aīkātiés*) (-*ājuós*) „spardyti, trypti, trepsėti (apie kerpa-
mas avis; rečiau apie vaikus); šūkauti, rékauti”²⁷, jeigu jų šaknies būta
**aik-*. Bet jų šaknis gali būti ir **aisk-*²⁸, – tai rodytų, pvz., *pa-aiškỹs*, -*ė*
„smarkokas, griežtokas”, semantiškai su *áikštis* glaudžiai susijęs. Tokiu
atveju lat. *aīcināt* (ir *aīcināt*) negalėtų liet. *áikštis* žodžių būriui priklausyti ir sudarytų atskirą šaknį **aik-*.

Kad šaknis **aik-/eik-* su spėjama reikšme „judėti, krutėti, neramiam
būti ar pan.” būtų išplėstas veiksmazodžio *eīti* šaknies variantas, nerodo
nė *eiklūs* (dial. *aiklūs*). Mat būdvardžio *eiklūs* skaidymas morfemomis
eik- ir *-lu-s* nėra vykęs; jo priesaga iš tikrųjų yra *-kl-u-*, ilgainiui pasidary-
ta šalia senosios priesagos *-kl-a-* < ide. **-tl-o-*²⁹, kurią dar yra išlaikęs
tarminis būdvardis *eiklas* „kuris gali greitai eiti, bėgti, greitas” Mrk
(LKŽ II 1059).

Nėra sunku etimologiškai paaiškinti ir minėtus vandenvardžius, šak-
nies **ei-* „eiti” visai juose neieškant. Liet. *Aikúotas* (tikriausiai iš **Eik-*
ātas)³⁰, matyt, etimologiškai yra susijęs ne tik su latvių gyvenamųjų
vietų vardais *Aīka*, *Aīkas* (valstiečių sodybos), *Eiķava* (dvaras), bet taip

²⁷ A u t., Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė, Vilnius, 1987, 30.

²⁸ Plg. J. E n d z e l i n s, ME I 12; E. F r a e n k e l, LEW 2-3 (čia svarstoma *aikštis*
ir jo giminaičių šaknų **aig-* ir **aisk-* galimybė).

²⁹ P. S k a r d ž i u s, Lietuvių kalbos žodžių daryba, 193-194. Plg. V. M a ž i u l i s,
Prūsų kalbos etimologijos žodynas, I, Vilnius, 1988, 58 (čia žodžio *eiklus* skiriama taip
pat priesaga *-kl-*).

³⁰ Ežero vardo *Aikúotas* (Galminių km., Degučių apyl., Zarasai), daug galvos nesu-
kant, skiriama priesaga *-uotas*, žr. B. S a v u k y n a s, Ežerų vardai. – LKK III 292;
A. V a n a g a s, Lietuvos TSR hidronimų daryba, Vilnius, 1970, 206. Toje pat vietoje (Zarasų
raj., Degučių apyl.) yra kaimas, vardu *Eikotiškis*. Nėra abejonės, kad šis vardas pasidary-
tas iš ežero vardo *Aikúotas*, pridėdant priesagą *-iškis*. Įdomu, kad apie Zarasus *uo* skie-
menyse prieš kirtį išlaikomas sveikas. Vadinasi, dėsningai turėtų būti *Eikuotiškis. Žinant
dar, kad rytiečių tarmėse balsis *o* sporadiškai išverčiamas *uo* [plg. pvz. *Skomantai* Klaipė-
dos raj., *Veiviržėnai* (apie tai plačiau Būga RR III 107, 140-141), bet *Skuomantai* Rokiš-
kio raj., *Juodupė*], galima manyti, kad tiek kaimo vardo *Eikotiškis*, tiek ežero vardo
Aikúotas priesaga yra **-ātas*, o šaknies balsis – *ei*. Vilniaus vyskupystės vietovardžių sąra-
šuose pažymėtas *Eykutas* tik tiek terodo, kad 1784 m. *Aikúotas* jau buvo tariamas *Eikuo-*
tas, taigi su dvibalsiu *uo*.

pat su minėtais latvių upėvardžiais *Iēcava*, *Iēcave*, *Iēcuve* (bei *Ieķeve*, *Ieķava*, *Ieķave*) < **Iēkiav-*/*Iēkiuv-* < **ēikiav-*/*ēikiuv-* (dėl čia atstatomo **-ki-* plg. **-ti-* varduose liet. *Vīrčiuvīs* = lat. *Vīrcuve* < **Virtiuv-*)³¹. Iš vienos pusės, kilmės atžvilgiu juos galėtume tapatinti su čia nagrinėjama *eikvóti*, *aiktais*, *iš-aikštýti*, lat. *aikátiēs*, *aicinát*, kaip turinčiais šaknį, vienaip ar kitaip su judėjimu susijusią (prisiminkite čia ir E.Blessės atstatytą vandenvardžių reikšmę „greitai judanti, tekanti upė“). Iš antros pusės, jie galėtų būti kilme susiję ir su tokiu lietuvių kalbos apeliatyvu kaip *iekà* (*iē*) „kiekis, daugis“, kaip tik vartojamu kalbant apie upę, plg. *Toj pačioj jiekōj Nemunas stovi* J.Jabl. (LKŽ IV 344); *Nemunas to pačio iekō* (to paties gausumo, dar nenuslūgęs) Plk (LKŽ IV 12); semantiniu atžvilgiu dar plg. lat. *Daugava* : *daūdz*, liet. *daūg*. Jei ši prielaida teisinga, iš liet. *iekà* bei jo buvusio atitikmens latvių kalboje būtų pasidaryti tiek latvių gyvenamųjų vietų vardai *Eiķava* ir su šaknies balsių kaita *Aiķa*, *Aiķas*, tiek su priesagomis, latvių kalboje, be to, su metatonija liet. *Aikúotas* (atrodo, iš **Eik-āt-*), lat. *Iēcava*, *Iēcave* < **Éikiav-* (su priesaga **-iav-*, kaip pvz., liet. *Suliava*, *Gariavà*), *Iēcuve* < **Éikiuv-* (dėl **-iav-*/*-iuv-* plg., pvz., lat. *jaunava* : *jaunuve* „mergina, jaunuolė“)³².

Tuo labiau netikra, kad lat. *iecava* „vieta už krosnies, užkrosnis; vieta tarp suolo ir prieždos; dūmtraukis“ turėtų kamieną **ei-k-* „eiti“. Nors tai nežinomos kilmės žodis, vis dėlto šiek tiek informacijos apie jo semantinę ir darybinę raidą galima gauti į kitus panašios reikšmės žodžius pasižiūrėjus. Antai lat. *àiz-guore* „užkrosnis, vieta tarp krosnies ir sienos; priežda; dūmtraukis; tarpas tarp dviejų namų“ pradžioje, matyt, reiškė. anot K.Būgos, „vietą už *guoros“³³, t.y. peleno, židinio, ir buvo su priešdėliu *aiz-* iš to *guorā pasidarytas. Pastarasis darybiškai – su balsių *ō* : *a* < ide. *o* kaita šaknyje – yra susijęs su lat. *gars* „garas,

³¹ Dėl galimos upėvardžio lyčių su *-ķ-* lietuviškos ar žemaitiškos kilmės žr. K. Būga RR. II, p. 107. III, p. 257, 262 (*Iēcava*, *Iēcuve* suomiškos kilmės galimybė atmestina).

³² Dėl darybos dar žr. J. E n d z e l i n s, *Latviešu valodas gramatika*, Rīgā, 1951, 287.

³³ Būga RR III 694.

šutas...”, liet. *gāras* „skystis, pavirtęs dujomis, rūkas, migla; (duonkepės) krosnies priešakinės dalies višus, koptūras...”, pr. *goro* „tokia židinio vieta, kur žarijas surausia” (šaknies *o* gali žymėti balsius *a*, *ā* ir *ō*) ir galiausiai su veiksmožodžiais lat. *garétiés* „išsikūrenti (apie krosnį)”, liet. *garėti* „garu virsti, garuoti”, *su-garėti* „sudegti”, s. sl. *gorěti* „degti, kūrentis”³⁴.

Vietoj bendrinės kalbos *prieždà* ir daugelio aukštaičių tarmių *príežda* „vieta prieš kepamosios krosnies angą”, gyvojoje kalboje vietomis dar randamos pirminio pavidalo formos, kaip antai: *priežiedà* Jd, Btg, Lkč, *príežiedas* Rmš (LKŽ X 735), *príežieda* Padaigai (Jonavos raj.), *príežiedas* Taurāgnai, Balčiai (Utenos raj.), *prýžieda* Girkalnis (Raseinių raj.), *prìžieda* Dotnuvà (LKA I 43-44). Su priešdėliu *prie-* ir jo variantais *pry-/pri-* šie prieždos pavadinimai greičiausiai yra pasidaryti iš seniau vartoto daiktavardžio *žiedas „krosnis, židinyš”, šaknies balsių kaita susijusio su *žaidas* „t.p.” (dėl tokios rūšies kaitos plg., pvz., *ievà* „pavalkų kilpa, kurią, kinkant arklį, užkabina dvilinką už ienos ir įspraudžia į lanko galą, pakanktė” : *aivà* „t.p.”; *díegas* „ką tik išdygęs iš sėklos augalo stiebelis” : *dáigas* „t.p.”; *líebas* „laibakojis” : *láibas* „mažo storio, plonas”; *siėtas* „saitas, ryšys galvijui tvarte pririšti...” : *saītas* „virvė ar grandinė galvijui tvarte pririštam laikyti...”; *žíebas* „žaibas” : *záibas* „t.p.”; *žíedas* „augalo dauginimosi organas” : *žáidas* „t.p.”). Daiktavardžiai **žiedas/žaidas* „krosnis, židinyš” yra tos pat šaknies kaip *žaiždras*, *žiēzdras* „kalvės židinyš”, *židinỹs* „vieta, kur žarijos žeriamos; pelenas, ugniakuras”, taip pat, matyt, veiksmožodžiai *žaišti* (-*džia*) „kaitinti” (plg. *Žaizdre ugnis žaidžia gelžį* J), *žydėti* (*žýdi*, *žýdi*) „žibėti, blizgėti; degti,

³⁴ Plačiau apie šių žodžių būrį žr. R. T r a u t m a n n, Baltisch-Slavisches Wörterbuch, Göttingen, 1923, 79; E. F r a e n k e l, LEW 134-135; V. M a ž i u l i s, Prūsų kalbos etimologijos žodynas, 390-392; В.Н. Т о п о р о в, Прусский Язык. Словарь (Е-Н), Москва, 1979, 276-279.

žioruoti” (plg. *Žydi žarijos – tai židinys* Krn)³⁵. Vadinasi, priedžia yra vieta prie krosnies, židinio, žaido.

Iš šių pavyzdžių matyti, kad tam tikros vietos prie, už krosnies ar prieš krosnį pavadinimais eina žodžiai, pasidaryti iš krosnies, židinio, žaido pavadinimų, kurie savo ruožtu susiję su degimo, kaitimo veiksmažodžiais. Panašią raidą turėjus galima įsivaizduoti taip pat lat. *iecava* „vieta už krosnies, užkrosnis; vieta tarp suolo ir prieždos; dūmtraukis”. Antai galima manyti, kad *iecava* < **iekj̥ava* < **eikj̥ava* su vieta žyminčia priesaga *-(j)ava (plg., pvz., lat. *peņava* „pelkė” : *pane* „srutos”; liet. *salà* : *salavà*) yra pasidarytas iš *eikā/*aikā resp *eikas/*aikas „vieta, kur ugnis kūrenas, krosnis, židinys”, buvusių, kaip galima spėti, šalia **aik-*/**eik-* „degti, kaisti, karštam būti”. Kad tai nėra tuščias spėjimas, štai kas rodytų:

Hetitų tekstuose paliudytas mediopasyvinis, taigi *-hi* asmenuotei priklausančias veiksmažodis *ā-* „šiltam, karštam būti, darytis” : 3 p. sing. praes. *a-a-ri*, 3 p. plur. praes. *a-a-an-ta*, partic. praes. *a-a-an-t-* „šiltas, karštas”³⁶. Hetitologai mano, kad parašymas *a-a* žymi **aia-* ir kad todėl šis hetitų kalbos veiksmažodis etimologiškai tapatintinas su ide. **ai-*

³⁵ Ilgainiui *prīēziedà/prīēziedas* ryšys su pamatiniu žodžiu galėjo nutrūkti, o ir šis galiausiai išnyko, ir kalbos vartotojai jų nebesuvokė esant priešdėlio vedinių. Tai, matyt, sudarė sąlygas šaknies vokalizmui nedėsningai kisti. Galėjo paveikti ir nekirčiuota jo padėtis. Fonetiškai nedėsningas *prīēziedà/-das* pakitimas į *prīēzedà/prīēzedas* yra tos pat rūšies, kaip pvz., skaitvardžių dial. *vienúoleka – devyniúoleka*, kurių *-leka* tikriausiai yra iš **-lieka* (Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, 325-326). Naujosios lytys *prīēzedà, prīēzedas, prīžeda, prīžeda* tarmėse toliau kisti galėjo dvejai. Dėl šaknies balsio *e* redukcijos nekirčiuotoje pozicijoje, iš vienos pusės, galėjo atsirasti *prīēzidà, prīēzidas, prīžida, prīžida*. Iš antros, būdamas nekirčiuotas balsis *e* galėjo virsti *a* (kaip pvz., *saptynì, mēnasis*) – taip bus atsiradusios tarminės lytys *prīēžadà, prīēžadas, prīžada, prīžadas, prīžada, prīžadas*. Kad ir nedėsningas, nekirčiuoto balsio *e* virtimas *a* vis dėlto rodytų, kad jis vietoj etimologinio vokalizmo seniau atsirado ir kad todėl galima prielaida, jog balsis *e* atspindi etimologinio dvibalsio *ei* raidos į *ie* tarpinę stadiją **ē*. Įdomu, kad dialektologai tarmėse yra užfiksavę prieždos pavadinimo variantų su pusilgiu *e*. (apie tai ir apie įvairius čia paminėtus nagrinėjamo pavadinimo variantus bei jų vartojimo plotą žr. Lietuvių kalbos atlasas, I. Leksika, Vilnius, 1977, 43-44 ir žml. Nr. 7). – Koks balsis yra iškritęs iš *prīēzidà, prīēžada* šaknies, dabar pasakyti vargu ar galima.

³⁶ J. F r i e d r i c h, Hethitisches Wörterbuch, Heidelberg, 1952, 337.

„degti, liepsnoti” < protoide. **h*_{1,3} *ai-*³⁷ (randamu, pvz., s. i. *indhé* „jis uždega”, gr. *αἶθω, αἶθουσι* „(už)degti”)³⁸. Tarp ide. **ai-* „degti, liepsnoti” ir spėjamojo baltų **aik-/eik-* „degti, kaisti, karštam būti” būtų tik toks skirtumas, kad baltų kalbose ši ide. šaknis buvo išplėsta priebalsiu *k-*. Priebalsiu *-t-* išplėsta, ide. **ai-* „degti, liepsnoti”, kaip atrodo, slepia žodžiai *aitrà* (ir *áitra*) „karštis, užsidegimas, didelis noras, aistra...” ir *aitrūs* „gaižus, kartus, gailus; karštas, kaitrus” (plg. *Beržinė malka aitrì – daug duoda kaitros* LKŽ I² 45). Prie baltiškos šaknies **ai-t-* čia dar pridėta priesaga *-r-* (ta pati, kaip pvz., žodžiuose *kaitrà, kaitrūs* greta *kaisti, -sta*).

Tai konstatavus, galima ryžtis dar vienai hipotezei. Vadinamajame „Narevo baltų” žodynyje randamas žodis *ajki* „laikas”³⁹. Galėtų tai būti *o* kamieno daiktavardžių daugiskaitos vardininko forma, – dėl *-i* * < *ai* plg. *drygi* „rusai”, *guti* „kryžiuočiai”, *laugi* „plaukai”, *pesi* „galvijai” (bet *barnaj* „vaikai”, *libaj* „lūpos”)⁴⁰. Mėginant šiam žodžiui surasti leksinį-semantinį kontekstą, nereikėtų iš akių išleisti kito šio žodynio žodžio, būtent *aif* „oras”⁴¹, matyt, suponuojančio *aisas „karštas, įkaitęs oras”⁴². Semantiniu lygmeniu svarbus reikšmių „laikas” ir „oras”

³⁷ Вяч.Вс. И в а н о в, Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы, Москва, 1965, 126; N. O e t t i n g e r, Der indogermanische Stativ. – Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, 34, 1976, 136.

³⁸ J. T i s c h l e r, Hethitisches etymologisches Glossar, I, Innsbruck, 1977, 34.

³⁹ Z. Z i n k e v i č i u s, Lenkų-jotvingių žodynis? – Baltistica, XXI (1), 1985, 68; З. З и н к я в и ч ю с, Польско-ятвяжский словарь? – Балто-славянские исследования 1983, Москва, 1984, 10.

⁴⁰ Kad *ajki* konjektūra *laiki ar fonetinis kildinimas iš *laiki (Z. Z i n k e v i č i u s, Loc. cit.; З. З и н к я в и ч ю с, Указ. соч., 10; К. К а р у л и с, Кятвяжскому словарю. – Балто-славянские исследования 1985, Москва, 1987, 134) yra be pagrindo, įrodyta V. Orelo ir E. Chelinskio, žr. В.Э. Орел, Е.А. Хелмский, Наблюдения над балтийским языком польско-“ятвяжского” словарика. – Балто-славянские исследования 1985, 123.

⁴¹ Z. Z i n k e v i č i u s, Lenkų-jotvingių žodynis? 68.

⁴² Aut., Lith. *aisus* „dreary, gloomy, bitter” and its Cognates, – Linguistica Baltica, I, Warszawa, 1992, 217-221.

sambūvio faktas, plg., pavz., lat. *laīks* „laikas, metas; oras (atmosferos sąlygų būseną)”; s. sl. *godъ* „laikas”, s.r., bažn. r. *zodъ* „laikas (neapibrėžtas); terminas; metai” : r. *nozoda* „oras, orai; bjaurus oras, dargana”, ukr. *nezoda* „bjaurus oras, dargana”; č. *čas* „laikas; oras”, plur. *časy* „geras oras, giedra”; slv. *čas* „laikas; oras”; serb. žem. *cas* „laikas; oras”⁴³; air. *aimser* „laikas” : *aimsir* „oras”; alb. *kohë* „laikas; oras”. Tad reikšmių „laikas” ir „oras” sambūvis žodžio turinyje reguliarus, ir ši aplinkybė leidžia manyti kalbamas reikšmes esant giminingas. Drauge aiškėja ir tas, kad reguliarus yra ir žodžių *ajki* „laikas” bei *aif* „oras” vienas šalia antro buvimas, ir tai būtų nedidelis argumentas „Narevo baltų” žodynėlio autentiškumo naudai⁴⁴. Morfeniniu lygmeniu šių žodžių ryšį atskleistų visai paprasta prielaida, kad jie remiasi vienos ir tos pačios šaknies išplėstiniais kamienais, būtent *ajki* < **ai-k-* ir *aif* < *aisas < **ai-s-*. Ta šaknis būtų ide. **ai-* „degti, liepsnoti”, o jų pirminė reikšmė – „karštas, įkaitęs oras, giedra” (su vėlesne reikšmių raida į „oras (apskritai)” bei „laikas”).

Jeigu čia išdėstytas „Narevo baltų” *ajki* „laikas” kilmės aiškinimas teisingas, jis būtų bendrašaknis su lat. *iecava* „vieta už krosnies, užkrosnis; vieta tarp suolo ir prieždos”. Būtų tai pakankamas pamatas teigti *ajki* baltiškumą, o tolygios reikšmės Baltijos finų žodžius – suomių *aika*, estų *aeg* „laikas” – laikyti skoliniais iš baltų kalbų⁴⁵. Negana to, jeigu šis nagrinėjimas teisingas, lat. *iecava* kartu su *ajki* „laikas” veikiau rodytų buvus prabaltišką šaknį **aik-/eik-* „degti, kaisti, karštam būti”, bet vargu ar šaknį **ei-k-* „eiti”.

Kiek rimtesnio pamato atstatyti ide. **eik-* „(iš) eiti; dingti, pranykti; žūti” neduoda nė tie kitų ide. kalbų žodžiai, kurie jai priskirti naujajame

⁴³ЭССЯ IV 28.

⁴⁴ Plačiau apie šią problemą ypač žr. W.P. Schmid, Die „Germanismen” im sog. Polnisch-Jatvingischen Glossar. – IF, 91, 1986, 273-286; H. Popowska-Tabor ska, Analiza polskich zapisów w tak zwanym słowniczku Zinowa. – Bałto-słowiańskie związki językowe, Wrocław, 1990, 299-307.

⁴⁵ Е.А. Хелимский, Fenno-ugrica в "ятвяжском" словари́ке?. – Тарнтаутинė baltistų konferencija, Vilnius, 1985, 235; В.Э. Орел, Е.А. Хелимский, Указ. соч., 123.

lyginamajame indoeuropiečių žodyne⁴⁶. Daugiausia vilčių kelia, be abejo, toch. B *yk-* „eiti”, bet jis kildinamas iš senos šaknies **yäk-* (> *yk-* atvirame nekirčiuotame skiemenyje iškritus *ä*) < ide. **iegh-*⁴⁷ (Schwebeablautu susijusios su ide. **eigh-*: liet. *eigà, eiglùs, eigulÿs*, gr. *είχομαι* „eiti, vykti”. Gr. *εἰκῆ* adv. „spėtinai, ant laimės, nepagalvojus; (vėliau) veltui” įprasta jungti su *εἶκομαι* „panašiam būti, panėšėti” < *Fé-Fouka. Gr. *εἶκω* „trauktis į šalį, užleisti”, dėl kurio priklausymo šaknis **eik-* ir pats E.Mannas abejoja, šiaip jau skiriamas ide. **ueik-* (lot. *vinco* „nugalio, viršų paimu, įveikiu”, liet. *veikti* ir kt.)⁴⁸.

Jeigu iš esmės ir peržiūrėtume, kaip to nori E.Mannas, šių veiksmažodžių etimologinį sutvarkymą, kitaip tariant, juos skirtume atskirai ide. šakniai **eik-* „(iš)eiti; dingti, pranykti; žūti”, nagrinėjamų lietuvių kalbos veiksmažodžių reikalui nieko nelaimėtume – su ką tik minėtais tocharų ir graikų kalbų žodžiais jų sieti neleidžia reikšmė. Vadinasi, paprasčiausia būtų liet. *eikvóti* < **eiktvoti, eiklóti, eikslúoti* (← **aiktu-/eiktu-*, **eiklas, *eikslas*), *iš-aikštýti* (-*aikšto*) ir lat. *aicinát* bei *aikâtiês* laikyti turinčiais savarankišką baltų šaknį **aik-/eik-*, kurios reikšmę maždaug galime nusakyti „judėti, krutėti, neramiam būti; mesti, blokšti ar pan”. Tokios atskiros šaknies buvimą paremtų taip pat kitų ide. kalbų duomenys.

Toch. A *ekär*, B *aikare* „tuščias” (plg. dar toch. A nom. plur. masc. *ekre*), toch. A *ekro* „vargingas, skurdus, menkas” < **aikro-* istorine-lyginamąja plotme aiškinami ne visai patenkinamai⁴⁹. Atrodo, kad galimas šių

⁴⁶ E.S. M a n n, An Indo-European Comparative Dictionary, 234.

⁴⁷ A.J. V a n W i n d e k e n s, Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes, I, Louvain, 1976, 598.

⁴⁸ H. F r i s k, Griechisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1960, 453-454.

⁴⁹ A.Van Windekens (Le tokharien..., 176) juos sieja su gr. *ἵχαρ* „noras, troškimas”, s.i. *ἵχαι* „jis trokšta, nori gauti”, av. *āzi-* „noras, troškimas”, gr. *ἄχην, ἄνος* „vargingas, skurdus”, *ἡχίνας·κενοί, πτωχοί* („neturtingas, vargingas”) Hesych. Bet toks siejimas kelia semantinio ir fonetinio pobūdžio sunkumų. Naujausioje literatūroje (M.M a y r h o f e r, Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen, I, Heidelberg, 1992, 273) av. *āzi-* ir gr. *ἄχην* ide. šakniai **Heig'h-* jau neskiriami.

tocharų kalbos žodžių ir liet. *eikvóti* (*eiklóti*, *eiksluóti*) etimologinis ryšys, – tai rodytų, pvz., liet. *bergžti* (praes. *-džia*, *-da*, *-ta*) „būti bergždžiam, bergždauti (apie gyvulius); leisti, eikvoti, gaišinti...” (plg. A. Juškos sakinius *Bergžti yra tuštinti. Bergžte išbergždžiau visus pinigų, t. y. neturiu, išleidau* LKŽ I 764) šalia *bergždžias* „nepasilaksčiusi, nevaisinga (apie karves, ožkas, avis...); nevedęs, netekėjusi; be vaikų; be vaisiaus, dykas, be nieko...”. Etimologinio lyginimo su šiais tocharų kalbų žodžiais nė kiek neneigia *eikvóti*, *eiklóti*, *eiksluóti* denominatyvinis pobūdis: šių veiksmažodžių darybinis pamatas, spėjamieji (o gal kur nors tarmėse ir esantieji) **aiktas* (greta **aiktu-/ *eiktu-*), **eiklas* ir **eikslas* „išdykėlis, padauža, nenuorama; kas netvarkingai juda, trunkosi, kas neramus, padykęs”, kilmės atžvilgiu gali atstovauti tai pačiai šakniai kaip ir toch. A *ekār*, B *aikare* „tuščias”, toch. A *ekro* „vargingas, skurdus, menkas”, – semasiologiškai plg. liet. *dýkas* „išdykęs, pasileidęs”, „tuščias, be nieko; veltui duodamas, nemokamas; laisvas, be darbo...”, lat. *dìks* (*dìks*², *dìks*) „tuščias, be nieko, laisvas, be darbo; plikas, skurdus, vargingas”. Atitinkamas *-sta* kamieno veiksmažodis lietuvių kalboje yra *dýkti* (*-sta*) „tvirkti, pasileisti”, o liet. *dýkinti* (*-ina*) „paikinti, lepinti” gali būti tiek *dýkas*, tiek *dýkti* vedinys. *Daikinti* (*-ina*) „paikinti, lepinti” gali būti pasidarytas ir iš *dýkti* (kaip pvz., *naikinti* : *nýkti*, *daiginti* : *dýgti*), ir iš buvusio būdvardžio **diekas* (=lat. *dìeks*² „tuščias, be nieko; laisvas, be darbo”) (kaip, pvz., *laisinti* : *líesas*). Iš šio pavyzdžio matyti, kad reikšmės „lepti (lepinti)” ir „dykti, pasileisti (išdykęs, pašėlęs, pasileidęs)” yra giminingos (semasiologiškai dar plg. *áipinti* „lepinti, paikinti”, *aípti* (*-sta*) „lepti, paikti, išdykti”; *páikinti* „lepinti; daryti užsispyrusį, atkaklų; gadinti, vesti iš kelio...”, *iš-páikinti* „išlepinti; sugadinti, išdykauti, vesti iš kelio...”) ir jas turinčios lekšemos bendrašaknės. Jeigu taip, prie žodžių būrio liet. **aiktas* (šalia **aiktu-/ *eiktu-*), **eiklas* ir **eikslas* „išdykėlis, padauža, nenuorama; kas netvarkingai juda, trunkosi, kas neramus padykęs” (→ *eikvóti*, *eiklóti*, *eiksluóti*), toch. A *ekār*, B *aikare* „tuščias”, toch. A *ekro* „vargingas, skurdus, menkas” iš lietuvių kalbos galima dar pridė-

ti A. Juškos žodyne randamą *áiklintis (-inasi)* „lepintis” VI (Būga RR III 326, LKŽ I¹ 29, I² 35), numatantį būdvardį **áiklas* „išdykęs, pasileidęs” kaip darybinį pamatą (*áiklė* „lepumas, lepnumas” BŽ 297 bus raštų prasimanytas). Įdomu, kad liet. **áiklas* „išdykęs, pasileidęs”, **eiklas* „išdykėlis, padauža, nenuorama; kas netvarkingai juda, trunkosi, kas neramus, padykęs” turi priesagą *-l-*, o minėti tocharų kalbų žodžiai *-r-* (**aikro-*). Šių formantų sąsaja būdinga archainiams ide. dariniams.

Lengviausiai paaiškinti šiuos vardažodžius – pirmiausia baltų kalbų – galėtume kokio nors pirminio veiksmožodžio, pavyzdžiui, **aikti-/*eikti* (praes. *-a, -ia*) „judėti, krutėti, neramiam būti; mesti, blokšti ar pan.” prielaida. Manyti tokį veiksmožodį buvus leistų priesagos *-st-* iteratyvas *iš-aikštýti (-aĩkšto)* „padaryti netvarkingą; išsklaidyti, išmėtyti”. Minėti vardažodžiai iš šio pirminio veiksmožodžio būtų pasidaryti su priesagomis *-t-*, *-l-* ir *-sl-*. Priesagų *-ā-* ir *-inā-* vediniais galėtume tada laikyti ir latvių kalbos veiksmožodžius *aikāties (-ājuōs)* „spardytis, trypti, trepsėti (apie kerpamas avis; rečiau apie vaikus); šūkauti, rėkauti” bei *aīcināt* (praes. *-u, -āju*) „kviesti, prašyti, šaukti”.

Išnagrinėta medžiaga neleidžia abejoti, kad prabaltų dialektuose būta atskiros veiksmožodinės šaknies **aik-/eik-*, kurios reikšmę maždaug apibrėžti galime kaip „judėti, krutėti, neramiam būti; mesti, blokšti ar pan.” Yra įmanoma netgi jos intonaciją nustatyti: iš liet. *éikvoti* Krt (LKŽ II 1060) ir lat. *āikātiēs, aīcināt* (ir *aīcināt*) matyti, kad jos būta akūtinės. Bet daug sunkiau nustatyti šaknies vokalizmo pobūdį. Mat lietuvių kalboje balsiu *a* : *e* ir dvibalsių *ai* : *ei* priešprieša žodžio pradžioje daugeliu atvejų yra išnykusi, plg., pvz., *akmuō* : *ekmuō* J, Jrb, Vlkv, Slv, Grš, Erž, *éngti* : *ángti* J, Dkš, Čk, Vv, Grk, Šn, *ašmuō* : *ešmuō* Lkš, Vdžg, *áibė* „daugybė, didelis skaičius” : *éibė* Vkš, Kp, Slm, *aitrūs* : *eitrūs* Nm, Vlkv, Kair. Katras žodžio pradžios šaknies vokalizmas pirminis – ar *a*, *ai* ar *e*, *ei* – ne visada įmanoma pasakyti. Toch. **aikro-*, jei jo skyrimas čia negrinėjamai šakniai teisingas, rodytų pirminį vokalizmą buvus ide. *ai*. Su tuo sutiktų ir lat. *aikātiēs* bei *aīcināt* su savo *ai-* < balt. **āi-*.

Pagrindinius straipsnio teiginius galėtume suformuluoti taip:

1. *Eikvóti* reikšmė senuosiuose raštuose (M.Daukšos Postilėje, K.Sirvydo žodyne) yra buvusi ta pati kaip ir dabartinėje kalboje, būtent „(nesaikingai, neprotingai) dalyti, vartoti, naudoti” (bet ne „valdyti, administruoti, reikalus, ūkį tvarkyti”).

2. *Eikvóti*, atrodo, yra pasidarytas iš seniau buvusio *u* kamieno vardažodžio **aiktu-/*eiktu-* „išdykėlis, padauža, nenuorama; kas netvarkingai juda, trunkosi, kas neramus, padykęs” (kaip pvz., *nakvóti* – iš **noktu-*, plg. lot. *noctu* „naktį”); greta jo būta ir *o* kamieno **aiktas* „t.p.”, išlikusio prievėiksmiu *aiktais* „niekais vėjais, aitais”.

3. Denominatyvai, matyt, yra ir tarmėse vietomis vartojami tolygios reikšmės *eiklóti (-ója)* bei *eikslúoti (-úoja, -ávo)* (← **aiklas/*eiklas* „išdykėlis, padauža, nenuorama; kas netvarkingai juda, trunkosi, kas neramus, padykęs”, **aikslas/*eikslas* „t.p.”).

4. Bendrašaknės *eikvóti (eiklóti, eikslúoti)* leksemos gali būti, viena, liet. *iš-aikštyti (-aikšto)* „padaryti netvarkingą; išsklaidyti, išmėtyti”, turintis iteratyvinę priesagą *-st-*, ir, antra, lat. *aikâtiês (aikâtiês)* „spardytis, trypti, trepsėti (apie kerpamas avis; rečiau apie vaikus); šūkauti, rékauti” ir *aîcinât (praes. -u, -áju)* „kviesti, prašyti, šaukti”.

5. Etimologiškai *eikvóti* ir jo giminaičių šakniai gali taip pat priklausyti liet. *áiklintis (-inasi)* „lepintis”, būdvardžio **áiklas* „išdykęs, pasileidęs” vedinys.

6. Formos ir semantikos ypatybės su liet. **áiklas* „išdykęs, pasileidęs” ir kitais čia atstatytais vardažodžiais netrukdo etimologiškai tapatinti toch. *A ekâr, B aikare* „tuščias”, toch. *A ekro* „vargingas, skurdus, menkas” < **aikro-*; formantų *-l-* : *-r-* sąsaja būdinga archaiškiems ide. dariniams.

7. Prabaltiškieji dialektai yra turėję atskirą šaknį **aik-/*eik-*, kurios reikšmė galėjo būti „judėti, krutėti, neramiam būti; mesti, blokšti ar pan.”, o šaknies dvibalsis – akūtinis (: liet. *éikvoti, áiklintis*, lat. *aikâtiês, aîcinât, aîcinât*).

8. Lat *iecava* „vieta už krosnies, užkrosnis; vieta tarp suolo ir prieždos; dūmtraukis” bei „Narevo baltų” *ajki* „laikas” (atrodo, iš **aikai*

„giedra, karšti orai”) leidžia manyti buvus taip pat homoniminę šaknį *aik-/eik- „degti, kaisti, karštam būti”.

LITH. *eikvóti*: MEANING, FORMATION AND ETYMOLOGY

Summary

Lith. *eikvóti* (3 p. praes. -ója) and its derivative *eikvótojas* now have meanings „dissipate, waist, squander” and „squanderer, spendthrift, waster”. In old Lithuanian writings (e.g., M.Daukša's Postilė and K.Sirvydas's dictionary) they apparently had also these meanings, but not „administer, manage, run a house, a farm” and „manager, steward, housekeeper, administrator”, as is sometimes supposed. The synonyms both *eiklóti* (3 p. praes. -ója) and *eikslúoti* (3 p. praes. -úoja, praet. -ávo) are found in dialects. This circumstance might be taken to indicate that they are denominatives, derived from respective nouns *aiklas/*eiklas „mischievous, restless person, fidget, rake”, *aikslas/*eikslas „id.”, as well as *u* stem *aiktu/*eiktu- „id.” besides *o* stem *aikta- „id.”, retained in adv. *aiktais* „vainly”. The derivational relationship between *eikvoti* < *eiktvóti < *eiktu-ā- and *u* stem *aiktu/*eiktu- would be the same as that between *nakvóti* (3 p. praes. -ója) „spend, pass the night (at somebody's place)” < *naktvoti < *naktu-ā- and *u* stem *noktu- „night” (cf. Lat. *noctu* „at night”) against Lith. *naktis* „id.” (with a regular loss of *t* in the cluster *-ktv-*).

Cognates are assumed to be, first, Lith. *iš-aikštýti* (3 p. praes. -áikšto) „make disorderly, throw about, scatter, dissipate”, an iterative of the suffix *-st-* (transformed into *-št-* after *k*), second, Latv. *aikâtiês* (1 p. sing. praes. -âjuôs) „struggle and kick (of sheep when they are sheared; sometimes of children)”, *aicinât* (1 p. sing. praes. -u, -âju) „invite, ask, call”. As the meanings „pamper, spoil, coddle” and „make naughty, mischievous; get, become spoilt, naughty, dissipated, wanton” may be related, Lith. *áiklintis* (3 p. praes. -inasi) „pamper, indulge oneself”, a derivative of *áiklas „naughty, mischievous, spoilt, wanton”, seems to belong to this group of cognate words, too. Toch. A *ekâr*, B *aikare* „empty”, Toch A *ekro* „miserable, poor, scanty” could be seen as cognates of Lith. *áiklas „naughty, mischievous, spoilt, wanton”, *aiklas/*eiklas „mischievous, restless person, fidget, rake” with regard to their formatives *-r-* : *-l-* and semantic affiliation (semasiologically cf. Lith. *dýkas* „empty, hollow; naughty, mischievous, spoilt”). In view of these facts a separate root *aik/*eik- „stir, move, become restless, fidgety; cast, fling, hurl” could be reconstructed for Protobaltic. Latv. *iecava* „space behind an oven, space between an oven and wall; stove-pipe” and possibly „Narev Baltic” *ajki* „time”, if it is from *aikai „fine, hot weather”, would suggest another Protobaltic root *aik/*eik- „burn, become heated, incandesce”.